

(childbirth, family planning), recreational (leisure and leisure), home care function (economic, household), socializing (education of social skills and skills, education), therapeutic (identity formation, psychological support). In relation to the child, the family gives a sense of belonging to a certain group (without which the person feels lonely), realizes the need for safety, comfort; gives feelings and gives real evidence of its importance to others, without which a person develops a sense of inferiority; allows you to feel mutual warmth and love; generates a sense of uniqueness and personality. It has been shown that the functioning of foster families requires, of course, the psychological and professional training of foster parents, the orientation of their activities to ensure the realization of the interests of the child itself, and not to solving their own problems. In such a family, the parents' motivation for foster care and the foster child's interests should be harmoniously combined. The foster care process has not only a positive side, but also its problems. Adoptive children who are in a new family need more attention from foster parents, especially in the early stages of being in a new social and pedagogical and psychological environment. In such a situation, sometimes there are aggressive reactions, both in foster children and in relatives, aggression in turn provokes psychological stress on parents. It is emphasized that in the process of family adaptation, the whole family needs the help of a psychologist.

Key words: *child, socialization, social adaptation, institutional care students.*

Комар Таїсія Василівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології та педагогіки, Хмельницький національний університет;

Komar Taisiya - Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Professor, Department of Psychology and Pedagogy, Khmelnsky National University.

УДК 159.938.3:378 DOI: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2019-50-3-1-201-212>

Кім О. В.

ДОСЛІДЖЕННЯ НАСЛІДКІВ ТРАВМУЮЧИХ ПОДІЙ У ШКОЛЯРІВ

ORCID: 0000-0001-6358-8866

У статті описано хід та наведено результати констатувального етапу експерименту. Актуальність обґрунтовано через розуміння того, що переживання дитиною травмуючих подій є специфічним і відбивається в усіх сферах її функціонування: емоційній, соматичній, когнітивній і поведінковій.

Представлено результати констатувального етапу експерименту. Для проведення дослідження застосовано тривале включене спостереження, бесіда, інтерв'ювання, анкетування, експертні оцінки, психологічне тестування (комплекс психодіагностичних методик для визначення вираженості наслідків травмуючих подій у школярів). Проведене дослідження показало, що внаслідок травмуючих подій у школярів відмічаються: на когнітивному рівні - погіршення властивостей уваги і пам'яті у дітей молодшого шкільного віку і підлітків, зниження успішності у навчанні; на особистісному рівні - зниження пізнавальної активності і мотивації навчання у школярів; з'являється емоційна нестійкість, тривожність, емоційна напруженість, пригнічений настрій, субдепресія, посттравматичні переживання, страхи, фобії; на поведінковому рівні - з'являється недовіра та підозрливість, відчужденість, замкненість та ізоляція від оточуючого середовища, негативізм, ворожість по відношенню до оточуючих людей, впертість, агресивність та конфліктність, вегетативні розлади, підвищена втомлюваність, порушення формули сну, травматичні сновидіння та ін. У підлітків також відмічається схильність до девіантної поведінки. Зазначено, що проведена експериментальна робота стала підґрунтям для розробки моделі реалізації психологічних умов подолання наслідків травмуючих подій у школярів.

Ключові слова: *психологічна травма, травмуюча подія, психотравмуюча ситуація, посттравматичні розлади, молодші школяри, учні середньої школи.*

Постановка проблеми. Надзвичайні події, які відбуваються на Сході України впродовж останніх років стали психотравмуючим чинником як для дорослих, так і для дітей. Насамперед для тих дітей, що перебували безпосередньо у зоні бойових дій, а також дітей, які втратили батьків чи інше значуще родинне оточення внаслідок військових дій.

За даними психологічного дослідження, що проводилося під егідою Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ), майже 40% дітей віком 7-12 років та більше половини дітей віком 13-18 років стали безпосередніми свідками подій, що пов'язані з війною. Відповідно 14% та 13% бачили танки та іншу військову техніку, 13% та 22% бачили бої та сутички, 4% і 15% – побиття знайомих людей, 6% та 5% стали свідками погроз застосування зброї. Декілька дітей з опитаних бачили вбитих і поранених. 76% дітей віком 7-12 років та 43% дітей віком 13-18 років відчували страх, коли ставали свідками вищеописаних подій.

Мета статті – представлення результатів констатувального етапу експерименту щодо дослідження наслідків травмуючих подій у школярів.

Завдання:

1. Визначити критерії, показники і рівні, що характеризують ступінь вираженості наслідків травмуючих подій у школярів.

2. Здійснити підбір комплексу психодіагностичних методик для вивчення ступіню вираженості наслідків травмуючих подій у школярів.

3. Здійснити діагностику ступіню вираженості наслідків травмуючих подій у школярів за визначеними нами критеріями: когнітивним, особистісним, поведінковим.

4. Проаналізувати результати дослідження і зробити висновки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема надання психологічної допомоги дітям, які пережили той чи інший травматичний досвід, стала однією з центральних у вітчизняній дитячій психології. Підвищилась кількість досліджень з проблеми надання психологічної допомоги дітям, які постраждали внаслідок цих травмуючих подій. Так, українськими дослідниками були визначені особливості переживання дітьми посттравматичних наслідків (Веселова, 2017), методи психологічної допомоги постраждалим внаслідок кризових травматичних подій (Кісарчук, 2015), шляхи подолання дитячої психотравми в діяльності працівників психологічної служби (Музиченко, 2017), стан та перспективи соціально-педагогічної роботи з сім'ями вимушених переселенців (Сьомкіна, 2015), особливості профілактики та корекції посттравматичних стресових станів в учнів загальноосвітніх навчальних закладів (Томчук, 2014).

Разом з тим, проведений огляд наукових досліджень дозволяє говорити, що не дивлячись на наявність значного наукового матеріалу в цій галузі, проблема подолання наслідків травмуючих подій у школярів в нових соціально-економічних і культурних умовах розвитку суспільства залишається недостатньо дослідженою. На сучасному етапі відсутні чітко визначені психологічні умови подолання наслідків травмуючих подій у школярів, критерії їх вираженості та відповідні методи психологічної діагностики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показало проведене дослідження – визначити ступінь вираженості наслідків травмуючих подій у дітей надзвичайно складно, тому що діти далеко не завжди можуть вербалізувати свої почуття, пов'язані з травмою, а також встановити причинно-наслідкові зв'язки між своїми почуттями, поведінкою і травмою.

Отже, при визначенні ступіню вираженості наслідків травмуючих подій у дітей необхідно здійснювати комплексну діагностику як самих дітей, так їх близького оточення (батьків, або тих, хто їх замінює) та учителів.

На етапі виявлення ступіню вираженості наслідків травмуючих подій у школярів було використано наступні методи і методики дослідження:

напівструктуроване інтерв'ю для оцінки травматичних переживань дітей і батьківська анкета для оцінки травматичних переживань дітей (Н. Тарабріна); шкала оцінки впливу травматичної події (дитячий варіант); методики для діагностики уваги дітей молодшого шкільного віку і підлітків (коректурна проба Ландольта, коректурна проба Бурдона-Анфимова, таблиці Шульте, тест «Червоно-чорний квадрат» Ф. Горбова); методики для діагностики пам'яті дітей молодшого шкільного віку і підлітків (тест «Заучування 10 слів», тест «Доміно», методика «Оперативная пам'ять», методика діагностики зорової пам'яті, тест «Запам'ятай і розтав точки», тест М. Бархатової «20 слів», методика «Короткочасна пам'ять», методика «Оперативна пам'ять школярів»); методика діагностики мотивації навчання і емоційного ставлення до навчання школярів; модифікований варіант анкети шкільної мотивації Н. Лусканової; тест шкільної тривожності Філіпса; методика вивчення емоційної напруженості; тест Спилбергера-Ханіна; методика «Шкала тривожності» Дж.Тейлора; опитувальник ТіД (тривога і депресія); шкала депресії (Т. Балашова); дитячий опитувальник неврозів (ДОН); методика «Незакінчені речення» (варіант В. Міхала); рисуночні тести (кінетичний малюнок родини Р.Бернс, С.Кауфман, тест «дім-дерево-людина», «Неіснуюча тварина», методика «Автопортрет»); тест Розенцвейга (дорослий і дитячий варіанти); опитувальник Басса-Дарки; методика діагностики схильності до девіантної поведінки (А. Орел); виявлення суїцидально ризику у дітей (А. Кучер, В. Костюкевич); карта спостережень (КС) Л. Стотта; тест-опитувальник аналіз сімейного виховання (АСВ) Е. Ейдемільер, В. Юстицкіс; методика діагностики виховного потенціалу родини.

Для порівняння психодіагностичних даних використовувався метод рангової кореляції Спірмена і точечний бісеріальний коефіцієнт кореляції.

Вибір всіх перерахованих вище методик, які використовувалися під час констатувального етапу експерименту, визначався виходячи з таких критеріїв:

- стандартизація, валідність методики і її адаптованість до умов дослідження;
- відповідність методик актуальному стану та віку дітей;
- простота в реалізації і в оцінці результатів;
- можливість використання вибраних методик в практичній діяльності практичного психолога.

Дослідження проводилося на базі навчальних закладів Луганської області за участі 267 дітей віком від 8 до 15 років, 326 батьків учнів, 57 вчителів.

Обсяг вибірки: 267 дітей віком від 8 до 15 років. З них:

- 126 дітей віком 8-10 років – молодші школяри (58 хлопців і 68 дівчат);
- 141 дітей віком 11-15 років – підлітки, учні середньої школи (65 хлопців і 76 дівчат).

Обсяг вибірки (кількість учнів) забезпечує репрезентативність отримуваних даних. Склад виборки визначено за допомогою квотної вибірки, коли одиницями дослідження відбиралися діти, які протягом останнього року зазнали впливу травмуючих подій: вимушений переїзд, зміна постійного місця проживання, тривалі або повторювані госпіталізації, розлучення батьків, розставання із близькими людьми, смерть близької людини.

Діагностика ступіню вираженості наслідків травмуючих подій у школярів здійснювалася у відповідності до визначених критеріїв: *когнітивного, особистісного, поведінкового*.

Діагностика ступіню вираженості наслідків травмуючих подій у школярів за *когнітивним критерієм* здійснювалася за допомогою:

- методик для діагностики уваги дітей молодшого шкільного віку і підлітків (коректурна проба Ландольта, коректурна проба Бурдона-Анфимова, таблиці Шульте, тест «Червоно-чорний квадрат» Ф. Горбова);

- методик для діагностики пам'яті дітей молодшого шкільного віку і підлітків (тест «Заучування 10 слів», тест «Доміно», методика «Оперативная пам'ять», методика діагностики зорової пам'яті, тест «Запам'ятай і розтав точки», тест М. Бархатової «20 слів», методика «Короткочасна пам'ять», методика «Оперативна пам'ять школярів»).

Узагальнені результати ступіню вираженості наслідків травмуючих подій у школярів за *когнітивним критерієм* наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Узагальнені результати ступіню вираженості наслідків травмуючих подій у школярів за когнітивним критерієм у %

№ зп	Рівні вираженості	молодші школярі			учні середньої школи		
		хлопці	дівчата	разом	хлопці	дівчата	разом
1	Високий	48,3	49,3	48,8	48,5	48,3	48,4
2	Середній	29,9	29,3	29,6	29,8	30,1	29,9
3	Низький	21,8	21,4	21,6	21,7	21,6	21,7

Як видно із наведених даних, ступінь вираженості наслідків травмуючих подій у школярів за когнітивним критерієм знаходиться здебільшого на високому рівні, як у групі молодших школярів (48,8%), так і у учнів середньої школи (48,4%). При чому у порівнянні з початковими даними (згідно з даними карт психологічного супроводження учнів) відмічається

загальна тенденція – погіршення властивостей уваги і пам'яті школярів з високого і середнього рівня до низького ($r=0,91$, при $p<0,001$).

Отже, внаслідок травмуючих подій відмічається погіршення властивостей уваги і пам'яті у дітей молодшого шкільного віку і підлітків. При чому ця тенденція більш виражена у учнів жіночої статі, ніж у учнів чоловічої статі. Окрім того, у дітей (як у дівчат, так і у хлопців) значно знизилась шкільна успішність у навчанні.

Діагностика ступіню вираженості наслідків травмуючих подій у школярів за *особистісним критерієм* здійснювалася за допомогою: напівструктурованого інтерв'ю для оцінки травматичних переживань дітей; батьківської анкети для оцінки травматичних переживань дітей (Н. Тарабріна); шкали оцінки впливу травматичної події; методики діагностики мотивації навчання і емоційного ставлення до навчання школярів; модифікованого варіанту анкети шкільної мотивації Н. Лусканової; тесту шкільної тривожності Філіппса; методики вивчення емоційної напруженості; тесту Спилбергера-Ханіна; методики «Шкала тривожності» Дж.Тейлора; шкали депресії (Т. Балашова); опитувальника ТіД (тривога і депресія); дитячого опитувальника неврозів (ДОН); методики «Незакінчені речення» (варіант В. Міхала); рисуночних тестів (кінетичний малюнок родини Р.Бернс, С.Кауфман, тест «дім-дереву-людина», «Неіснуюча тварина», методика «Автопортрет»).

Узагальнені результати ступіню вираженості наслідків травмуючих подій у школярів за *особистісним критерієм* наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Узагальнені результати ступіню вираженості наслідків травмуючих подій у школярів за особистісним критерієм у %

№ з/п	Рівні вираженості	молодші школярі			учні середньої школи		
		хлопці	дівчата	разом	хлопці	дівчата	Разом
1	Високий	48,6	54,5	51,6	48,5	52,3	50,9
2	Середній	29,8	35,8	32,8	29,7	33,1	31,2
3	Низький	21,6	9,7	15,6	21,8	14,6	17,9

Як видно із наведених даних ступінь вираженості наслідків травмуючих подій у школярів за особистісним критерієм знаходиться здебільшого на високому рівні, як у групі молодших школярів (51,6%), так і у учнів середньої школи (50,9%).

При чому, високий рівень вираженості травматичних переживань у дітей обумовлює значне зниження їх пізнавальної активності і мотивації

навчання. Також, внаслідок травмуючих подій у школярів спостерігається поява таких психогено обумовлених проявів, як емоційна нестійкість, тривожність, емоційна напруженість, страхи, фобії (особливо страх повторної травматизації), неможливість або страх проявляти власні почуття, дистрес при нагадуванні про людей або обставини ситуації, пригнічений настрій, субдепресія, повторне емоційне переживання подій, переживання почуття безпорадності і безсилля, переживання провини, сорому і почуття відповідальності за події, що відбулися та ін. Означені тенденції більш виражені у учнів жіночої статі, ніж у учнів чоловічої статі, внаслідок їх більшої емоційної вразливості.

Отримані дані також знайшли підтвердження за результатами експертної оцінки вчителів і батьків ($r=0,84$, при $p<0,001$).

Діагностика ступіню вираженості наслідків травмуючих подій у школярів за *поведінковим критерієм* здійснювалася за допомогою:

- тесту Розенцвейга (дорослий і дитячий варіанти);
- опитувальника Басса-Дарки;
- методики діагностики схильності до девіантної поведінки (А. Орел);
- методики виявлення суїцидально ризику у дітей (А. Кучер,

В. Костюкевич);

- карти спостережень (КС) Л. Стотта;

- батьківської анкети для оцінки травматичних переживань дітей (Н. Тарабріна).

Узагальнені результати ступіню вираженості наслідків травмуючих подій у школярів за *поведінковим критерієм* наведено у табл. 3.

Як видно із наведених даних, ступінь вираженості наслідків травмуючих подій у школярів за поведінковим критерієм знаходиться здебільшого на високому рівні, як у групі молодших школярів (48,7%), так і у учнів середньої школи (52,6%).

При чому, внаслідок травмуючих подій у школярів спостерігається поява таких психогено обумовлених поведінкових проявів, як недовіра та підозріливість, тривожність, відчуженість, замкненість та ізоляція від оточуючого середовища, емоційна напруженість, негативізм, ворожість по відношенню до оточуючих людей, впертість, агресивність та конфліктність, вегетативні розлади, підвищена втомлюваність, порушення формули сну, травматичні сновидіння та ін. У підлітків також відмічається схильність до девіантної поведінки. При цьому гендерна різниця виявилася в тому, що у хлопців поведінкові прояви виражені сильніше ніж у дівчат, що обумовлено пубертатними поведінковими реакціями (емансипації, групування).

Узагальнені результати ступіню вираженості наслідків травмуючих подій у школярів за поведінковим критерієм у %

№ з/п	Рівні вираженості	молодші школярі			учні середньої школи		
		хлопці	дівчата	разом	хлопці	Дівчата	разом
1	Високий	51,3	46,2	48,7	56,5	48,6	52,6
2	Середній	30,4	28,3	29,4	32,8	30,8	31,8
3	Низький	18,4	25,5	21,9	10,7	20,6	15,6

Отримані дані також знайшли підтвердження за результатами експертної оцінки вчителів і батьків ($r=0,87$, при $p<0,001$).

Також було додатково проведено обстеження батьків дітей за допомогою тесту-опитувальника аналіз сімейного виховання (АСВ) Е. Ейдеміллер, В. Юстицкіс; методики діагностики виховного потенціалу родини.

За даними тестування і анкетування батьків були отримані наступні результати. Із 267 обстежених родин в 203 родин (76%) відмічаються різні порушення сімейного виховання. І тільки у 24% (64 родини) виявлено гармонійний тип сімейного виховання.

При цьому, у більшості родин (58%) спостерігаються порушення сімейного виховання за типом гіпопротекції. Підвищена моральна відповідальність відмічається у 16% родин, емоційне відторгнення у 6% сімей, поблажлива і домінуюча гіперпротекція – в 8% і 12% сімей відповідно.

Узагальнений виховний потенціал (ВП) родин у 54% сімей знаходиться на низькому рівні, 26% – на середньому, 20% – на високому (дані отримані за результатами відповідного анкетування).

Використання методу рангової кореляції Спірмена і точечного бісеріального коефіцієнту кореляції дозволило також виявити ряд кореляційних залежностей. Був виявлений позитивний кореляційний зв'язок між низьким рівнем вираженості наслідків травмуючих подій у школярів і гармонійним типом сімейного виховання ($r=0,86$). Позитивний кореляційний зв'язок між порушеннями сімейного виховання і високим рівнем вираженості наслідків травмуючих подій у школярів ($r=0,93$).

За точечним бісеріальним коефіцієнтом кореляції були отримані наступні значення:

– гіпопротекція і високий рівень вираженості наслідків травмуючих подій у школярів ($r_{pb} = 0,6$);

- домінуюча гіперпротекція і високий рівень вираженості наслідків травмуючих подій у школярів ($grb = - 0,7$);
- поблажлива гіперпротекція і високий рівень вираженості наслідків травмуючих подій у школярів ($grb = 0,8$);
- емоційне відторгнення і високий рівень вираженості наслідків травмуючих подій у школярів ($grb = - 0,9$);
- підвищена моральна відповідальність і високий рівень вираженості наслідків травмуючих подій у школярів ($grb = - 0,8$).

Отримані дані дозволяють зробити висновок – взаємовідносини в родині, особливості сімейного виховання впливають на ступінь вираженості наслідків травмуючих подій у школярів. Якщо в родині панує атмосфера взаємодовіри і взаємопідтримки, то дитині легше перенести будь-які травмуючі події і впоратися з їх негативними наслідками. Звідси нами сформульовані наступні *закономірності*: чим ближче тип сімейного виховання до гармонійного, тим нище рівень вираженості наслідків травмуючих подій у школярів. І навпаки, чим сильніше виражені порушення сімейного виховання, тим вище рівень вираженості наслідків травмуючих подій у школярів.

Загальні результати констатувального етапу експерименту представлені у табл. 4.

Таблиця 4

Узагальнені результати вираженості наслідків травмуючих подій у школярів

№ з/п	Рівні вираженості	молодші школярі			учні середньої школи		
		хлопці	дівчата	разом	хлопці	дівчата	разом
1	Високий	49,4	50,1	49,7	51,2	49,8	50,6
2	Середній	30,1	31,1	30,6	30,7	31,3	30,9
3	Низький	20,5	18,8	19,7	18,1	18,9	18,4

Як видно із наведених даних загальний рівень вираженості наслідків травмуючих подій у школярів за всіма критеріями (когнітивним (46,4%), особистісним (51,2%), поведінковим (50,7%)) знаходиться здебільшого на високому рівні, як у групі молодших школярів (49,7%), так і у учнів середньої школи (50,6%). При чому гендерна різниця виявляється в тому, що у дівчат більш виражені наслідки травмуючих подій за особистісним критерієм, в той час як у хлопців більш виражені наслідки травмуючих подій за поведінковим критерієм.

Висновки. Проведене дослідження показало, що внаслідок травмуючих подій у школярів відмічаються:

1) на когнітивному рівні - погіршення властивостей уваги і пам'яті у дітей молодшого шкільного віку і підлітків, зниження успішності у навчанні;

2) на особистісному рівні - зниження пізнавальної активності і мотивації навчання у школярів; з'являється емоційна нестійкість, тривожність, емоційна напруженість, пригнічений настрій, субдепресія, посттравматичні переживання, страхи, фобії.

3) на поведінковому рівні – з'являється недовіра та підозрливість, відчуженість, замкненість та ізоляція від оточуючого середовища, негативізм, ворожість по відношенню до оточуючих людей, впертість, агресивність та конфліктність, вегетативні розлади, підвищена втомлюваність, порушення формули сну, травматичні сновидіння та ін. У підлітків також відмічається схильність до девіантної поведінки.

Таким чином, у ході констатувального етапу експерименту була експериментально підтверджена актуальність дослідження. Проведена експериментальна робота стала підґрунтям для розробки моделі реалізації психологічних умов подолання наслідків травмуючих подій у школярів та перевірки її ефективності експериментальним шляхом, що являється перспективним напрямком дослідження.

Література

1. Веселова Н. П. Особливості переживання дітьми посттравматичних наслідків. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2017. Вип. 144. С. 234-238.

2. Кісарчук З. Г. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: метод. посіб. К.: Логос, 2015. 206 с.

3. Музиченко І. В. Шляхи подолання дитячої психотравми в діяльності працівників психологічної служби: [метод. рек.]. К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 88 с.

4. Сьомкіна І. С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями вимушених переселенців: стан та перспективи. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2015. № 11. С. 102-105.

5. Томчук С.М. Особливості профілактики та корекції посттравматичних стресових станів в учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Наука і освіта*. 2014. №11. С. 161-165.

References

1. Veselova N.P. (2017). Osoblyvosti perezhyvannya ditmy postravmatychnykh naslidkiv [Features of post-traumatic effects on children]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*, 144, 234-238 [in Ukrainian].

2. Kisarchuk Z.H. (2015). Psykholohichna dopomoha postrazhdalym vnaslidok kryzovykh travmatychnykh podiy [Psychological assistance to victims of traumatic crisis events]. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].

3. Muzychenko I.V. (2017). Shlyakhy Podolannya dytyachoyi psykhotravmy v diyalnosti pratsivnykiv psykholohichnoyi sluzhby [Ways to overcome child psychotrauma in the activities of employees of the psychological service]. Kyiv: UNMTS praktychnoyi psykholohiyi y sotsialnoyi roboty [in Ukrainian].

4. Somkina I.S. (2015). Sotsialno-pedahohichna robota z sim'yami vimushenikh pereselentsiv: stan ta perspektyvy [Social and pedagogical work with families of internally displaced persons: status and perspectives]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotzialnykh tekhnolohiy Universytetu "Ukrayina"*, 11, 102-105 [in Ukrainian].

5. Tomchuk S.M. (2014). Osoblyvosti profilaktyky ta korektsiyi posttravmatychnykh stresovykh staniv v uchniv zahalnoosvitnykh Navchalnykh Zakladiv [Peculiarities of prevention and correction of post-traumatic stress conditions in students of secondary schools]. *Nauka i osvita*, 11, 161-165 [in Ukrainian].

Kim O.V.

RESEARCH OF THE CONSEQUENCES OF TRAFFIC EVENTS IN SCHOOLS

Purpose: the article describes the progress and results of the statement stage of the experiment. The relevance is justified by the understanding that the child's experience of traumatic events is specific and is reflected in all spheres of its functioning: emotional, somatic, cognitive and behavioral. To present the results of the ascertainment stage of the experiment. **Methods:** Long-term surveillance, interviewing, questioning, peer review, psychological testing (a set of psychodiagnostic techniques for determining the severity of traumatic events in schoolchildren) were used for the study. **Results:** the study showed that as a result of traumatic events in schoolchildren, at the cognitive level - deterioration of attention and memory properties in young children and adolescents, decrease in academic achievement; at the personal level - a decrease in cognitive activity and motivation of students' learning; there is emotional instability, anxiety, emotional tension, depressed mood, sub-depression, post-traumatic experiences, fears, phobias; at the behavioral level - there is distrust and suspicion, alienation, isolation and isolation from the environment, negativity, hostility towards others, stubbornness, aggressiveness and conflict, vegetative disorders, fatigue, others Teenagers also have a tendency to deviant behavior. **Conclusions:** it is stated that the experimental work carried out became the basis for the development of a model of realization of psychological conditions for overcoming the consequences of traumatic events in schoolchildren.

Key words: *psychological trauma, traumatic event, traumatic situation, post-traumatic disorders, junior high school students, high school students.*

Кім Оксана Володимирівна – здобувач кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля;

Kim Oksana – Candidate of Psychology and Sociology Department at Volodymyr Dahl East Ukrainian National University.

УДК 371.132:78 DOI: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2019-50-3-1-212-224>

Чорна Н.В.

МІСЦЕ НАЦІОНАЛЬНОГО ФОЛЬКЛОРУ В СТРУКТУРІ МУЗИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

[ORCID: 0000-0002-5324-7272](https://orcid.org/0000-0002-5324-7272)

У статті досліджується специфіка формування та впливу національного фольклору, як складника структури музичної свідомості, на процес професійного становлення майбутніх учителів музики. Виокремлено, зокрема, такі характеристики музичної свідомості: активність, інтенціональність, тобто спрямованість на предмет, здатність до рефлексії, мотиваційно-ціннісна характеристика. Також виокремлено три основні властивості музичної свідомості, які реалізуються в професійній діяльності: по-перше, це її соціальний характер, включаючи опосередкованість знаковими (в тому числі вербальними) та символічними структурами; по-друге, здатність до рефлексії та внутрішнього діалогу; по-третє, наочність. Відзначені структури формуються послідовно, відіграючи домінуючу роль як інструменти конструювання соціальних уявлень, афективної сфери та поведінки.

Місце національного фольклору у структурі музичної свідомості корелює із рівнем усвідомленості музично-педагогічної діяльності. У статті зроблено припущення, що для осіб із високим рівнем самоідентифікації з музично-педагогічною діяльністю фольклор має виступати у якості конструкту надсвідомої регуляції професійної поведінки; переходячи у свідомість, національний фольклор переорієнтується та стимулює до вдосконалення музично-педагогічної діяльності. Особам з середнім рівнем професійної самоідентифікації, радше, буде притаманна нестійкість рефлексивних оцінок